

4. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : наказ Міністерства транспорту та зв'язку від 27 груд. 2006 р. № 1196 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 26. – Ст. 1065.

5. Быков А. Г. Комментарий к Уставу автомобильного транспорта союзных республик / А. Г. Быков, Д. М. Подсвинчик, Г. П. Савичев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 232 с.

6. Про затвердження Порядку оформлення розрахункових і звітних документів при здійсненні продажу проїзних і перевізних документів на залізничному транспорті : наказ Міністерства транспорту України, Державної податкової адміністрації від 24 жовт. 2001 р. № 712/431 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 318.

7. Микрюкова Г. А. Договор перевозки пассажира в советском гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Микрюкова Галина Алексеевна. – Свердловск, 1986. – 201 с.

8. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.

9. Покровский Б. В.: Договор перевозки пассажиров и багажа по железным дорогам СССР : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Покровский Б. В. – Алма-Ата, 1956. – 270 с.

10. Тарасов М. А. Договор перевозки / Михаил Александрович Тарасов. – М. : Изд-во Ростовского ун-та, 1965. – 456 с.

Надійшла до редколегії 22.02.2010

Анотації

Досліджено форму договору перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом, а також момент, з якого він вважається укладеним.

Исследована форма договора перевозки пассажиров и багажа железнодорожным транспортом, а также момент, с которого он считается заключенным.

The form of the contract about carriage of passengers and luggage by railway transport and also the moment of its conclusion are researched.

УДК 347.921

Л. В. САПЕЙКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У судовій практиці досить поширеними є категорії цивільних справ, у яких прямо чи опосередковано зачіпаються інтереси дітей і які, відповідно, привертають особливу увагу держави та суспільства. Законодавець намагається знайти оптимальну модель судового процесу, яка дозволила б усебічно враховувати інтереси дітей, ефективно реагувати на порушення їх прав і не допускати їх у майбутньому. Виходячи з традиційного уявлення про правовий статус дитини, захист її порушених прав та інтересів, за загальним правилом, покладається на законних представників (батьків, опікунів, піклувальників). У цьому зв'язку привертає увагу ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи», якою було доповнено Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) [1]. Положення даної статті дають підстави стверджувати, що зазначені особи є повноправними учасниками цивільного про-

цесу й наділяються в ньому як загальними правами та обов'язками, так і спеціальними правами. Подібний підхід є новим для вітчизняного законодавства, тому потребує детального аналізу.

Питанням щодо складу учасників цивільного процесу приділяли увагу багато вчених – Є. В. Васьковський, М. А. Вікут, П. П. Заворотько, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан тощо. У 2006 р. Л. А. Кондратьєвою була захищена дисертація на тему «Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України». Однак, зважаючи на новизну проблеми, існує необхідність у проведенні подальших досліджень в цій галузі.

Згідно з діючим законодавством малолітньою вважається особа до досягнення нею 14-ти років, а неповнолітньою – особа у віці від 14-ти до 18-ти років. На підставі такого розмежування перша група осіб має часткову цивільну дієздатність, а друга – неповну цивільну дієздатність,

що впливає і на набуття ними процесуальної дієздатності залежно від того, який правовий статус має особа. Тому необхідно розглядати цих осіб як можливих учасників цивільного процесу окремо.

Якщо особа є неповнолітньою, вона особисто може здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вона особисто бере участь (ст. 29 ЦПК). Тобто така особа за наявності правових підстав може бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. У даному випадку закон говорить про право, а не обов'язок неповнолітнього бути учасником цивільного процесу, тому питання – хто саме братиме участь у справі – неповнолітня особа чи її законний представник, вирішується за їх спільною домовленістю. Але в більшості випадків інтереси неповнолітніх дітей відстоюють їх законні представники. Виняток становлять випадки, коли участь неповнолітньої особи в розгляді справи є обов'язковою. Так, згідно зі ст. 1179 Цивільного кодексу України неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. У разі відсутності в неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Дана норма закону досить часто застосовується на практиці й дозволяє судам правильно визначити склад осіб, які повинні брати участь у конкретній цивільній справі. Так, рішенням Борівського районного суду Харківської області, залишеним без змін Апеляційним судом Харківської області, частково був задоволений позов Особи 1 до Особи 2, Особи 3, Особи 4 про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої неповнолітньою особою в результаті вчинення ДТП. Позивач посилався на те, що коли він їхав на своєму велосипеді до місця роботи, на рівній ділянці автошляху на нього здійснив наїзд мотоцикл під керуванням неповнолітньої Особи 2. У результаті даного ДТП він отримав легкі тілесні ушкодження у вигляді заглибленої рани лівої ноги та саден на тілі, що спричинили короточасний розлад його здоров'я. Крім того, його велосипеду було завдано механічні пошкодження, від яких велосипед ремонту не підлягав. Згідно з постановою про відмову в порушенні кримінальної справи,

ДТП сталася внаслідок неправильних дій з боку водія мотоциклу – Особи 2. У діях позивача порушень Правил дорожнього руху України не встановлено. Позивач просив стягнути солідарно з Особи 2 та його батьків – Особи 3 та Особи 4 майнову та моральну шкоду. При постановленні рішення про часткове задоволення позову, суд врахував, що Особа 2 є учнем 11 класу, не має самостійного заробітку й особистого майна, тому стягнув матеріальну та моральну шкоду з Особи 2, Особи 3, Особи 4 солідарно, але в меншому обсязі, ніж вимагав позивач [2].

Перебуваючи у процесуальному статусі сторони або іншої особи, яка бере участь у справі, неповнолітній наділяється всім комплексом прав та обов'язків, передбачених цивільним процесуальним законодавством, та не має будь-яких переваг порівняно з повнолітніми учасниками процесу. Це пов'язано з тим, що основою цивільного процесу є диспозитивність, тому незалежно від віку певного суб'єкта цивільних процесуальних відносин, він має широке коло прав та може вільно, на свій розсуд ними розпоряджатися. Покладення процесуальних обов'язків також не залежить від віку учасника процесу, оскільки їх існування дозволяє впорядкувати цивільне судочинство та правовідносини між судом як уповноваженим державним органом і заінтересованими в результаті справи особами.

На всіх учасників судового процесу, які мають юридичний інтерес у справі, поширюються права та обов'язки, передбачені ст. 27 ЦПК України. Однак у світлі розглядуваної проблеми окремої уваги заслуговують права, якими наділені сторони згідно ст. 31 ЦПК України, а саме: право на відмову від позову, визнання позову та укладення мирової угоди.

Як було зазначено, неповнолітня особа є повноправним учасником цивільного процесу, тому на загальних підставах може використовувати свої процесуальні права, в тому числі й ті, що впливають на хід розгляду справи. Але законодавством не передбачена можливість перевірки судом відповідності інтересам неповнолітнього таких дій. Стаття 174 ЦПК України взагалі не торкається питання щодо аналізу судом правомірності відмови позивача від позову, а з приводу визнання позову відповідачем передбачає, що в разі, коли таке визнання суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову й продовжує судовий

розгляд. Такий же підхід застосовується законодавцем і у випадку укладення мирової угоди (ст. 175 ЦПК України). Тобто наголос робиться саме на порушенні прав інших осіб при вчиненні зазначених дій. Таким чином, цивільне процесуальне законодавство в цьому аспекті не враховує можливої участі як сторони у справі неповнолітньої особи, для якої в разі реалізації зазначених прав можуть настати негативні наслідки у вигляді неможливості повторного звернення до суду особисто або через представника чи задоволення явно необґрунтованих вимог позивача. Якщо повнолітні учасники процесу можуть повністю усвідомлювати значення своїх дій, то неповнолітні особи з огляду на вікові особливості та відсутність достатнього життєвого досвіду можуть мати помилкове уявлення про правильність своєї поведінки. Тому вважаємо, в зазначених статтях ЦПК України слід передбачити, що в разі участі в цивільному процесі неповнолітньої особи як сторони у справі, суд перевіряє, чи відповідає відмова від позову, визнання позову або мирова угода її інтересам, і за наявності достатніх підстав відхиляє клопотання сторони про вчинення однієї з цих дій та продовжує судовий розгляд.

Окремо слід зупинитися на обов'язках осіб, які беруть участь у справі, та на можливості їх виконання неповнолітніми особами як суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин. Домінуюче значення серед процесуальних обов'язків має обов'язок збирання та подання доказів для підтвердження вимог та заперечень сторін, адже від його виконання залежить своєчасність і правильність вирішення цивільної справи. Сучасний цивільний процес має змагальну форму, тому цей обов'язок цілком покладений на осіб, які беруть участь у справі.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на позицію Л. А. Кондратьєвої щодо необхідності поєднання змагальних та слідчих засад судочинства у справах за участю неповнолітніх осіб. Крім того, автор наголошує на доцільності розширення ініціативи суду щодо збирання доказів, надання процесуальної допомоги неповнолітнім на всіх стадіях розгляду й вирішення справ, що виникають із сімейних правовідносин за їх участю [3]. Але при такому підході ставляться під сумнів головні засади судового процесу, визначені Конституцією України. У ст. 129 Конституції України проголошено, що основними принципами судочинства є рівність усіх учасників перед зако-

ном і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості тощо.

Існуючі норми цивільного процесуального законодавства дають змогу будь-якому учаснику процесу, незалежно від віку та інших ознак, скористатися допомогою суду в збиранні доказів, якщо подання потрібних доказів є неможливим або є складнощі в поданні цих доказів (забезпечення доказів). Також важливою гарантією захисту прав громадян під час розгляду справи є те, що суд сприяє всебічному й повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджає про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених ЦПК (ч. 4 ст. 10 ЦПК). Якщо ж, на думку суду, неповнолітньому учаснику процесу бракує необхідних правових знань і життєвого досвіду для належного захисту своїх прав та інтересів, він може на підставі ч. 2 ст. 29 ЦПК залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи. Застосування цих законодавчих положень дозволить суду утриматися в рамках змагального процесу без запровадження слідчих засад, а також забезпечить рівність учасників перед законом і судом. Тому, на нашу думку, немає потреби встановлювати особливу процедуру розгляду цивільних справ за участю неповнолітніх осіб.

Іншим обов'язком, який слід проаналізувати щодо можливості його виконання неповнолітніми, є сплата судових витрат. Природно, що особа, яка не досягла повноліття, має обмежену фінансову спроможність і повністю або частково залежна від матеріальних можливостей своїх батьків. При цьому слід врахувати, що така особа може звертатися до суду саме з метою вирішення правового конфлікту, який виник між нею та одним із батьків (батьками). Тому сплата необхідних коштів може стати для неї проблематичною. Закон не містить будь-яких пільг щодо оплати судових витрат неповнолітніми особами, але в даному випадку можуть застосовуватися загальні положення цивільного процесуального законодавства, якими передбачено, що суд, враховуючи майновий стан сторони, може відстрочити або розстрочити сплату судових витрат, зменшити їх розмір чи звільнити від їх оплати (ст. 82 ЦПК). Суд повинен роз'яснити неповнолітній особі, що вона може скористатися таким правом і в разі необхідності має подати

суду відповідну заяву.

Згідно з діючим законодавством участь малолітніх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не допускається, їх права захищаються в суді виключно законними представниками. В основу такого підходу покладені медичні, психологічні та педагогічні чинники, які покликані убезпечити малолітню дитину від негативного впливу на її свідомість судових процесів. Виняток з цього правила становлять випадки, коли малолітня особа виступає в ролі свідка у справі. При вирішенні даного питання суд має з'ясувати, чи можна залучити до справи іншого свідка (повнолітню особу), і тільки в разі відсутності такого, свідком у справі може бути малолітня особа. В подібній ситуації законодавець також враховує вікові особливості свідка, тому передбачає для малолітніх (неповнолітніх) свідків певні правові гарантії. Так, наприклад, свідок, який не досяг 16-річного віку, після закінчення його допиту видаляється із зали судового засідання, крім випадків, коли суд визнав необхідною присутність цього свідка в залі судового засідання. Виходячи з цього, слід відзначити, що участь малолітньої особи в тій чи іншій процесуальній ролі, є небажаною з точки зору її становлення як особистості.

При цьому необхідно звернути увагу на положення ст. 27-1 ЦПК України, якими передбачено, що під час розгляду справи, крім прав та обов'язків, визначених ст. 27 ЦПК, малолітня або неповнолітня особа має також інші процесуальні права: безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки; отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд; здійснювати інші процесуальні права й виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника у разі, якщо цього потребують інтереси цієї особи і за віком та станом здоров'я вона може усвідомлювати їх значення. Суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Щодо цього постає питання: чи

можуть бути наділені процесуальними правами та обов'язками особи, які не є учасниками процесу, навіть якщо процес ведеться від їх імені та в їх інтересах (малолітні та неповнолітні особи)? Наука та практика одностайні в цьому питанні: тільки набуття особою відповідного процесуального статусу (сторони, третьої особи, представника тощо) тягне виникнення в неї певних процесуальних прав та обов'язків. Крім того, не вважаємо необхідним роз'яснювати малолітній або неповнолітній особі наслідки дій її законного представника, оскільки за таких умов представник (батько, опікун, піклувальник) буде змушений діяти за вказівкою або згодою дитини, інтереси якої він представляє з поважних причин, що не дозволяють дитині захистити себе самостійно, інакше зникає потреба в існуванні інституту законного представництва.

Не можна не звернути уваги й на недосконалість юридичної техніки цивільного процесуального законодавства. Так, ч. 1 ст. 27-1 визначає процесуальні права малолітніх та неповнолітніх осіб під час розгляду справи, конкретизуючи їх. При цьому п. 3 ч. 1 ст. 27-1 ЦПК передбачає, що такі особи можуть здійснювати інші процесуальні права й виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Як відомо, виконання обов'язку не є правом, оскільки перший характеризується як міра належної поведінки і забезпечується в разі потреби державним примусом. Право ж використовується за бажанням тієї особи, яка ним наділена. Відповідно положення ЦПК щодо цього питання потребують корегування з метою чіткого розмежування зазначених правових категорій.

У згаданій вище статті ЦПК законодавець намагався реалізувати положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 р., та Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р., ратифікованої Верховною Радою України 3 серпня 2006 р. Однак у наведених документах міститься досить важливе роз'яснення, яке не було враховане при внесенні змін до ЦПК України. Так, при визначенні прав дитини в судовому процесі належить враховувати, чи визнається дитина внутрішнім законодавством країни такою, що має достатній рівень розуміння. Згідно з діючим законодавством України, такими, що мають достатній рівень

розуміння, вважаються неповнолітні діти. Виходячи з цього, надання малолітнім дітям процесуальних прав є необґрунтованим, оскільки вони з певних причин не можуть і не повинні бути учасниками процесу. Натомість держава має забезпечити належний захист їх прав, свобод та інтересів законними представниками.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки: за діючим законодавством України неповнолітні особи можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин і у зв'язку з цим мають весь комплекс процесуальних прав та обов'язків. Од-

нак, враховуючи вікові особливості таких осіб та недостатній життєвий досвід, права, передбачені статтями 174–175 ЦПК України, мають реалізовуватися ними під контролем суду. В усіх інших випадках неповнолітні особи не мають переваг порівняно з повнолітніми учасниками процесу. Участь малолітніх осіб у цивільному процесі не передбачена, тому захист їх прав та інтересів покладається на законних представників. З огляду на це наділяти малолітніх осіб процесуальними правами та обов'язками, як це передбачено в ст. 27-1 ЦПК, є недоцільним.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
2. Ухвала Апеляційного суду Харківської області у справі № 22-ц-2033/08р від 15 трав. 2008 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4137411>.
3. Кондратьєва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Л. А. Кондратьєва. – К., 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawbook.by.ru/aref/12.00.03/104.shtml>.

Надійшла до редколегії 20.02.2010

Анотації

Розглянуто новели цивільного процесуального законодавства стосовно участі в цивільному судочинстві неповнолітніх та малолітніх осіб. Зазначено, що неповнолітні особи наділені цивільною процесуальною дієздатністю, а тому є рівними з іншими учасниками процесу, які мають юридичну заінтересованість у справі.

Рассмотрены новеллы гражданского процессуального законодательства относительно участия в гражданском судопроизводстве несовершеннолетних и малолетних лиц. Указано, что несовершеннолетние лица наделены гражданской процессуальной дееспособностью, а поэтому являются равными с иными участниками процесса, имеющими юридическую заинтересованность в деле.

The article deals with the novelties of Civil Procedure legislation concerning participation of juveniles and minors in civil proceedings. It is claimed that juvenile persons are vested with the civil procedural legal capacity, and therefore are equal to other civil procedural participators who have legal interest in the case.

УДК 347.921

Г. В. ВАСІНА,

слухач магістратури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РОЗШУКУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Виконавче провадження – це важлива заключна частина діяльності із захисту порушених прав та інтересів, коли рішення юрисдикційних органів добровільно не виконуються. Розгляд справ – виключно судова функція, а виконання рішення відповідною посадовою особою – функція виконавчої влади. Проте виграти спір у суді для стягувача ще не означає, що його вимоги будуть обов'язково задоволені. Досить поширеним є явище, коли ви-

конавчий лист повертається без стягнення. У зв'язку зі значними перевантаженнями в роботі державних виконавців досить часто розшук майна боржника, окрім зацікавленої сторони, ніхто не бажає проводити. Стягнення коштів з боржника іноді, здається, неможливо здійснити. Так, навіть транспортний засіб, на який накладено арешт, важко реалізувати, оскільки спочатку його треба знайти.

Розшук осіб чи майна за цивільними спра-